

УДК 821.09:305-055.2
821.09:141.72
821.111(73).09
821.511.141.09
Оригиналан научни рад

Зашто је важан књижевни канон: мерила и вредновања

Владислава Гордић Петковић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет – Одсек за англистику
vladyg@yahoo.com

Сажетак

Рад се бави питањима канона и вредности књижевног дела на примеру императива грађења женске књижевне традиције, мапиране увек између комерцијализације искуства, уметничког транспоновања специфично женских тема, и поновног похода књижевној традицији. С том намером, анализираћемо случајеве америчке женске књижевности и једног мађарског романа. Три и по века америчке књижевности коју пишу жене тек је пре неколико година систематизовано у оквирима историје књижевности, а и то је учињено не сасвим доследно, док пример мађарског писца Антала Серба указује да се књижевне вредности могу ревалоризовати и књижевна дела рецепцију доживети и више деценија после првог издања.

Кључне речи:

канон, гинеокритика, женска књижевна традиција, америчка књижевност, мађарска књижевност, вредност, библиотека

Како се гради канон: пример женске књижевне традиције

Пишући историју америчке женске књижевности, теоретичарка Илејн Шоволтер поставља питање одрживости родног критеријума у процени књижевног дела, заступајући тезу да се женска књижевна историја мора изучавати и као конгломерат књижевних утицаја, и као исход специфично женског искуства. Гинеокритика као област истраживања женске књижевности коју је Илејн Шоволтер засновала заправо гради оквир за историјско разматрање женског стваралачког идентитета као сталне борбе да се превазиђу патријархалне норме лажне универзалности.¹ Прича мало познате Сузан Гласпел „Суд њој једнаких“ дуго је симболизовала судбину америчке књижевнице у патријархалној култури: као што жене нису могле бити чланице пороте, оне дуго нису биле заступљене у издаваштву, нити су се налазиле на академским положајима који би им обезбедили утицај у

свету књижевности.² Била су потребна три и по века прећуткивања женске књижевности у Америци и три деценије њене афирмације у гинеокритици да се 2009. године коначно појави преглед америчке женске књижевности под насловом *Суд њој једнаких: америчке жене писци од Ен Бредстрит до Ени Пру* из пера креаторке појма гинеокритика Илејн Шоволтер.

Шоволтерова пише своју историју женске књижевности у Америци почињући од учене пуританске песникиње Ен Бредстрит, чија је прва књига објављена 1650, и завршава је са Ени Пру, чији је роман *Планина Броукбек* године 1999. ревидирао жанр вестерна. У том су временском распону само две америчке списатељице добиле Нобелову награду, али је зато од седамдесетих наовамо почело опсежно истраживање са циљем да се књижевни канон обогати поново пронађеним и одштампаним делима жена писаца. Илејн Шоволтер синтетиче женску књижевну традицију у америчкој књижевности и указује на дисензус као принцип

¹ Elaine Showalter, *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing* (Princeton: Princeton University Press, 1977), 8.

² Elaine Showalter, *A Jury of Her Peers: American Women Writers from Anne Bradstreet to Annie Proulx* (London: Virago Press, 2009), 4 i dalje.

који је пресудно одређује. Та традиција није хомогена ни униформна, одликује је раскорак у виђењу приповедних поступака и стилова,³ њен квалитет је неретко упитан а њене амбиције да имитира мушку традицију, попут оне да се креира женски пан-дан великом америчком роману, лако се оспоре а тешко остваре.

Уступци комерцијалном духу ипак су уочљиви у *Суду њој једнаких*, те тако у овом прегледу нема места за радикалну експериментаторку Кети Акер, једну од најконтроверзнијих личности америчке културне сцене, док о литерарним дOMETИМА Гертруде Стајн Шоволтерова пише врло иронично, игноришући њену културолошку мисију, иако се труди да истакне културну релевантност вредносно и естетички спорних романа *Страх од лешања* Ерике Џонг и *Прохујало са вихором* Маргарет Мичел. Шоволтерова настоји да оцрта социјални, политички и културни контекст женског ауторства, али је ипак више простора посветила историјском мапирању женског стваралаштва него његовој евалуацији и интерпретацији.

Мапирајући женску књижевну историју као сплет нужности и случајности где је успех ексцеса негативна рецепција безмало правило, Шоволтерова није идеолошки пристрасна: за разлику од Кејт Милет и Џудит Фетерли, Шоволтерова не заштрава питање вредновања које је женску популацију деценијама сматрало важном циљном групом и ирелевантним креативним потенцијалом. Сама чињеница да је, упркос богатој гинеоциничкој и феминистичкој традицији на америчком тлу, оваква историја објављена тек крајем прве деценије трећег миленијума, говори да се канонска слика једне националне књижевности ипак споро мења. Но колико год родне квоте биле суштински неважне за иманентно вредновање уметничког дела, толико је важно указати на континуитет у подривању женске традиције као тривијалне, неконзистентне, ирелевантне, обележене успонима и падовима. Шоволтерова зато у први план ставља идеју женског вредновања женске традиције, и фраза „суд њој једнаких“ није само реминисценција на наслов приче Сузан Гласпел у којој се метафорично преплићу и сукобљавају мушко егзактно трагање за доказима убиства и женско инстинктивно

разумевање мотивације убиства. Нужност да женски канон буде вреднован родно сензитивним критеријумима уместо родно неутралним не повлачи аутоматски за собом инфериорност као последицу. Наше време и даље тражи да се родно оснаживање предочи као обавеза, јер нисмо још увек постигли ниво једнакости у коме би родно постало вредносно неутрално.

Није сигурно да оваква прегледна историјска књига може да искорени термилошке недоумице око природе и опсега женског ауторства, јер се чини да је и даље свеprisутна заблуда о женском писму као синониму за тривијалну књижевност – односно, за књижевност која задовољава потребе недовољно образоване и недовољно оснажене жене за утехом, смирењем и самозабором. Женско писмо, међутим, не можемо никако аутоматски изједначити са књижевним стварањем особа женског пола, још мање са тривијалном и комерцијалном паралитературом, јер оно је поетичка, а не полна одредница, истовремено стратегија читања и модус писања. Све предрасуде уписане у појмове женског писма и женске књижевности део су стратегије тривијализације којој се архипелаг женских поетика, теорија и иницијатива мора одупрети. Отуд је од виталне важности теоријско осмишљавање књижевне праксе: стварање женске књижевне традиције и историје након што су жене вековима биле скривене и притајене, мистификоване и маргинализоване. Женски канон је, у поређењу са доминантном књижевном традицијом, ипак још увек сведен на ограничено, контролисано присуство. Ти уски оквири указују да ову књижевну традицију и даље пресудно обележава топос маргиналности, да је и даље прати теза о потиснутом и потлаченом идентитету који налази путеве и могућности да се исказе, упркос потискивању и притисцима. Сlike женске посебности и даље се свде на наметнути идеал креативности која је редукована на рефлексije канонског уместо на оригинални допринос. Иако постмодерно доба релативизује канон као списак ремек-дела, иако релативизује канон као *договор*, као споразум о вредностима и начинима вредновања, флексибилност, преговарање, плурализам и вишегласје још увек нису равноправни конститутивни принципи историје књижевности.⁴ Савремена схватања о историји америчке књижевности указују да ће тзв.

³ Aleksandra Nikčević Batričević i Marija Knežević, *Mala mera – Size Zero* (Podgorica: Pobjeda, 2009), 21.

⁴ Isto, 22.

„дисензус“ бити конститутивни принцип будућег формирања канона: канон полако постаје флуидна творевина јер прима у себе маргинализоване опусе, а критеријум вредности премешта се у политичку арену, све више се доводећи у везу са националним, политичким и културним критеријумима релевантности.⁵

Књижевне вредности: између бестселера и поновног похода традицији

Бестселери су најчешће књиге које се читају зарад опуштања и одушка, конзумирају се као нека врста аналгетика и анестезије, али њихово деловање је краткотрајно. Одређене врсте комерцијалних штива актуелне су у једном времену, да би брзо пале у заборав.

Тајна бестселера је у клишеима и баналностима чије понављање читалац очекује: у том погледу се *Хари Поттер* не разликује превише од „мистериозних трилера“ Дена Брауна. Најзахвалнија у том контексту јесте вечита тензија између науке и религије. У ту замку хватају се не само читалац и гледалац, већ и експерти за верска и научна питања, који осећају потребу да развејавају предрасуде и уврежена, а погрешна, мишљења. Успех Дена Брауна заснива се највише на погрешном уверењу да се произвољности у његовим заплетима и материјалне грешке у подацима морају исправљати и демистификовати. Подлежавши бесмисленој потреби да демантује лаика са осредњим талентом за писање, и сам ЦЕРН, Европска организација за нуклеарна истраживања, објављује на свом сајту до комичности једноставно објашњење антимаерије, али и гордо показује како је угостио протагонисте филма *Анђели и демони*.

Муњевит успех књига аутора попут Хелен Финдинг и Ника Хорнбија покренуо је поплаву комерцијалне књижевности која кокетира са стратегијама кича, али дотиче понекад и границе ироније или субверзије. Феномен „Бриџет Џоунс“, „Педесет нијанси сиве“ и такозване „чик-лит“ ставио је у погон модерни тривијални еп – о стресној свакодневици неударе младе жене, неуротичне и хаотичне, склоне цинизму и погрешним изборима, или пак о умерено ситуираном мушкарцу који се давно заситио несагледивих сексуалних могућности урбаног живота. И женским и мушким протагонистима

ових читљивих књига заједничко је одсуство сваког интересовања – не занима их политика, уметност, чак ни успех у каријери – јер опсесија потраге за правом особом нема алтернативу. Ради се о глобалном феномену са регионалним варијететима који се раширио од Бомбаја до Милана, од Гдањска до Цакарте. Али с обзиром на тему потраге за љубављу, чик-лит се не разликује много од бестселера осамнаестог века, *Памеле* Семјуела Ричардсона, чија је тема исто био брак као вид социјалне интеграције, дочим је списатељско опредељење аутора, по занимању штампара, проистекло из амбиције да сачини приручник за писање писама!

Ако су показатељ успеха тиражи, онда ћемо са изненађењем констатовати да је вероватно најпродаванији писац данас у свету ипак аутор белетристике, Харуки Мураками. Три и по милиона примерака романа *Норвешка шума* продато је само у првој години након његовог објављивања, роман *Кафка на обали мора* купило је готово пола милиона Јапанаца за само два месеца, кратки роман *Кад љадне ноћ* за три месеца у Великој Британији продат је у сто хиљада примерака. Са тринаест објављених романа на четрдесет језика и три континента, Харуки Мураками је једини култни писац данас у свету.

Могућност да уметнички роман постане бестселер није тако ретка: роман мађарског писца Антала Серба *Пушник и месечина* у Немачкој је преведен седам деценија након настанка и продат у седам издања.⁶ У толико издања је код нас продат и роман Мирјане Новаковић *Страх и његов слуга*, без икакве рекламе. Сербов роман преведен је и на шпански, француски, италијански и пољски, хвалоспеве о овој књизи писали су критичари *Гардијана*, *Дејли Телеџрафа*, *Фајненшел Тајмса*, *Франкфуртшер Алтемајне Цајтунга*, *Велша* и *Цајша*. Оваква чуда су могућа, али су писци лепе књижевности данас болно свесни онога што признаје и сам Мураками кад каже да мора да се такмичи са популарном културом, која у свом арсеналу оружја има телевизију, часописе, филмове, видео игре.

Пушник и месечина је парафраза дантеовског пута кроз пакао, али и витешке потраге за светим гралом, парабола о духу и телу сликана у фројдовским алузијама и расположењима: путујући Италијом од севера према југу, од Венеције преко

⁵ Marjorie Garber, *Symptoms of Culture* (New York: Routledge, 1998), 32.

⁶ Podaci dostupni u engleskom izdanju knjige Antal Szerb, *Journey by Moonlight* (London: Pushkin Press, 2001).

Равене према Фолињу, Асизију и Губију, главни јунак Михаљ поново среће пријатеље које је потиснуо у сан и заборав, упознаје нове који су ексцентрични, комични, али и фигуре опомене: с једне стране је симпатична и енергична Американка Милисент која од града до града неуморно тражи да Винчијеву слику на којој су насликане гуска, крава и мачка, с друге је лекар Елзли, Енглец који каже: „Како можете веровати да је онај ко је умро престао да постоји? Хиљаде доказа нас уверавају у супротно.“ Италијани и Енглеци су се већ безброј пута уверили да је тако, додаће доктор, и зашто би Мађари веровали здравом разуму и емпиријској реалности?⁷

Фројдовски елементи блокираног либида и неутаживе жеље за самоуништењем воде радњу готово неопозице. Већ и сам мотивски окидач романа је једна од оних ситуација које је тако уверљиво описивао Фројд: свадбено путовање Ержи и Михаља започето у Венецији и званично постаје кошмар оног тренутка кад младожења, изашавши на станици у Теронтоли на часак, уђе у погрешан воз који ће га однети на југ уместо на север. Случајни расанак супружника претвориће се у дуго бекство од малограђанске идиле. И Михаљ и Ержика ће искусити условну слободу, он у Италији, она у Паризу, а угодно бекство у боемију окончаће се комфорним повратком у претходне животе. Романтичан и суптилан, главни јунак је у класичном грађанском конфликту, у процепу између сећања на младалачко бунтовништво и зрелости проведене у буржоаском конформизму. Михаљ се отима моралној и емотивној учмалости католичке традиције, испуњен неутаживом носталгијом за боемском прошлосту. За њега је брак са распуштеницом Ержиком требало да буде нека врста кукавичког компромиса, прагматичног покушаја да се помире боемска неконвенционалност и малограђански спокој; комфорна револуција и ризик који не кошта превише, али брзо преседне. Сенка фашизма надвија се над малим људским судбинама неопозице а неумитно; тек са накнадном памећу окаснелог читаоца увиђамо узалудност трагања за личним миром у свету који хрли у хаос.

Пушник и месечина је духовни бедкер за зрелост и роман о култу смрти у коме ће читалац препознати Томаса Мана, Андре Жида, Хермана Хесеа, а сеновити и тајанствени градови Умбрије и

Тоскане додају овој средњоевропској мелодрами о сазревању нијансе готске фантастике и сатири. *Пушник и месечина* је боемска рапсодија о Европи у годинама успона фашизма, иронична и носталгична, па вероватно и ту лежи његов окаснели шарм.

Библиотеке и књижевни канон

Шта библиотеке могу да учине да се књижевни канон плански и смишљено приближи читаоцима, након што се популарност уметнички вредне књиге догоди посве случајно и окаснело, као у Сербовом случају (а његов је роман и на Београдском сајму књига 2009. био најпродаванија преведена књига!), или након организованих академских покушаја да се осветле затамњена места књижевне традиције као у случају Илејн Шоволтер?

Шта учинити, кад је све извесније да се лепа књижевност ипак усељава у границе резервата, да књижевна признања обезбеђују само кратак боравак на „чистом, добро осветљеном месту“⁸ медијске позорнице, да су електронски извори попут онлајн часописа или књижевних блогова, услед своје бројности, у врлетима Гугла тешко разазнатљиви? Онда кад нема места да се о књизи пише у новинама, о њој се могу писати научни радови, кад нема могућности за књижевне промоције, о књигама се може говорити на научним скуповима; тамо где недостаје параметара за локално позиционирање, могућности трагања за узорима и сагласјима у европском контексту су никад веће; тамо где изостане књижевна слава, може да настане академска репутација.

На исти начин можемо закључити следеће: тамо где нема довољно видљивог ефекта од планске акције за промовисање књижевних вредности, и даље се морамо ослонити на страст усамљеног читаоца, на библиотекара као светионик који ће хиљаду пута понудити вредну књигу, сугестивно је представљајући у најбољем могућем светлу, у нади да ће га бар једном неко чути и послушати. Стратегија оваквог наступања делује донкихотски узалудно, али ако је читање приватни ритуал и интимни чин појединца, једино је додир на личном плану заиста ефикасан.

⁷ Antal Szerb, *Journey by Moonlight* (London: Pushkin Press, 2001), 98.

⁸ У питању је парафраза наслова приче Ернеста Хемингвеја „Чисто, добро осветљено место“.

Литература:

1. Garber, Marjorie. *Symptoms of Culture*. New York: Routledge, 1998.
2. Nikčević Batričević, Aleksandra i Marija Knežević (ur.). *Mala mera – Size Zero*. Zbornik radova sa naučnog skupa „Žensko pismo“ održanog u Podgorici 21. februara 2008. Podgorica: Pobjeda, 2009.
3. Showalter, Elaine. *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing*. Princeton: Princeton University Press, 1977.
4. Showalter, Elaine. *A Jury of Her Peers: American Women Writers from Anne Bradstreet to Annie Proulx*. London: Virago Press, 2009.
5. Szerb, Antal. *Journey by Moonlight*. Translated into English by Len Rix. London: Pushkin Press, 2001.

The Importance of Literary Canon: Parameters and Evaluation

Summary

The paper sets out to explore the recent alterations in the process of making a valuable literary canon in the postmodern age, which relativizes the idea that literary canon should be a mere list of master-pieces, decided upon with the help of male-defined standards. The achievement of gynocriticism and the contribution of Elaine Showalter serve as examples of investigating how the heroines of American literature grew out of the provincial and parochial into centralised symbols of the new literature. In their journey from cultural margins to diversity, American women writers disrupt the malecentredness of the literary canon and change it irrevocably. In view of various styles and topics operating in the women's literature, the paper will focus upon the latest project of Elaine Showalter, the history of American women writers, compiled by a gynocritic who strongly disapproves of emphasizing cultural importance over aesthetic distinction. One of the major Hungarian writers of the 20th century, Antal Szerb is known for his wonderful grasp of characters of young men who fight with contradictory urges of being expatriate Bohemians and living an ordinary life according to the inherited set of rules, but his example will show what a belated recognition can irrevocably change the mapping and reputation of a national literature.

Keywords:

canon, gynocriticism, women's literary tradition, American literature, Hungarian literature, value, library

Примљено: 2. септембра 2015.
Прихваћено за објављивање: 16. септембра 2015.